

A közüzemek kérdése mostanában élénk megvitatás tárgya. Közüzemnek tekintünk minden olyan vállalkozást, mely valamely közszolgálat, város vagy az állam tulajdona, történik az ügyvitel akár a közületi adminisztráció, akár valamely kereskedelmi alakulat (résztvénytársaság, szövetkezet) révén. A közüzemek ellen két fő érvet szoktak felhozni. Az egyik abból a megfontolásból fakad, hogy a közületnek nem lehet célja a vállalkozás, nem lehet célja az, hogy saját adózó polgárainak versenyt támasson, a másik abból, hogy a közüzemek irányításánál egyrészt nem jutván kellően érvenyre az egyéni érdekeltségben rejlő hajtóerő, másrészt azt az üzlettől független pártpolitikai és egyéb szempontok is befolyásolják, azok az üzleti optimumot nem érhetik el. Mint-hogy az utóbbi körülmény az előbb említett verseny veszélyességét csökkenteni alkalmas, azt az ellenetést is halljuk a közüzemekkel szemben, hogy megfelelő feltételeket csak a veszteségek elkendőzésével tudnak éppen ezért nyújtani.

Az első kifogás általában alig megdönthető. Ha eltekintünk azoktól a jelenségektől, melyek az államszocializmus felé való lassu haladásra mutatnak, kétségtelenné kell találnunk, hogy a közületnek a vállalkozás nem lehet hivatása. A közület mint versenytárs nem egyenlő fegyverekkel küzd, e területre való átlépés tehát szükségszerűen lassu elorszavtását jelentené a magántevékenységnek, az önálló a „jég hátán is megálló” polgár típusának. Ez semmiesetre sem szabad, hogy cél legyen. Árszabályozás szempontjából sincs indokolva a közületi vállalkozói tevékenység, mert ott, ahol a magántevékenység mindenki számára teljesen szabad, ezt az árszabályozást normális időkben a verseny látja el. A gazdasági rend megzavarodottsága, háborus és egyéb különleges nehézségek indokolhatják ugyan átmenetileg pl. különböző fővárosi üzemeket, normális idők beálltával azonban ezekre kell, hogy a felosztás várjon.

A másik szempont, melyből a közüzemeket támadni szokás, már nem látszik annyira indokoltnak. Az bizonyos, hogy

a közigazgatás apparátusa nincs üzleti vállalkozások vezetésére szabva. Egy üzlet vezetése alkotmányos uton nem történhetik helyesen. Abban bizonyos diktatúrának kell érvényesülni, de nem szabad pártpolitikai és a feltétlen ellenzékieskedés szempontjait belekeverni. Képviselőtestületek vagy közgyűlés stb. után nehéz lesz mindig vállalkozást helyesen irányítani. De ez ellen meg van az orvosság, használata terjed is. Az orvosság a kereskedelmi formákba (résztvénytársaság stb.) való öltöztetés. Az egyéni érdekeltség megteremtése sem nehéz, az ily társaságok élére az eredménytől függetlenül is dotált és nemcsak fegyelmi uton eltávolítható vezetők valók. A mi még hiányzik, azt meg lehet találni a vezetői kőllő megválasztásában. Minden vállalkozás sikere igen nagy mértékben függ ettől és attól, hogy a vezetőt milyen önállóság mellett, az ellenőrzés milyen mértéke veszt körül.

Ha tehát volnának oly vállalkozói feladatok, melyeket a közületnek kellene vállalni, ha vannak idők, melyekben közületi vállalkozások létesítése indokolt, az adminisztráció kérdése nem volna ok arra, hogy e feladatok ne vállaltassanak.

Verseny lehetőségére esetében erre azonban nyilván semmi ok. A verseny árszabályozó, a verseny megteremtő a kínálat és kereslet helyes viszonyát, a versenyt az áru ellenértékét mindig igyekszik a minimális nyereség, a minimális előállítási költségek felé eltolni. Változik a helyzet azonban akkor, ha a verseny lehetetlenné válik s ha az áru oly közszükségleti cikk, amelynek áralakulása a fogyasztó publikum egészét kikerülhetetlenül érinti. Ez esetben ugyanis a nagy tömegnek egy vállalkozó vagy egy csoport érdekében való kizárólagossága válik lehetőséggé. Ez két esetben állhat elő. Vagy olyan az illető áru, melyet csak kivételes tőkének lehet előállítani, tényleg csak egy-két vállalkozó látja el a szükségletet s ezek is megállanodás létesítésével a versenyt kiküszöbölték, kartelt kötöttek, vagy olyan, amelynek szolgálatása természetes monopolium. Az előbbi kategóriába tartoznak pl. a szén, a vas stb., az

utóbbi kategóriába a víz, a gáz, a villany stb., amely utóbbiak szolgálatása elfogadható feltételek mellett csak egyetlen cső- vagy vezetékrendszerrel történhetik s nem képzelhető, hogy egyetlen városban az utcákon különböző vállalkozók cső- vagy vezetékrendszerei egymás mellett fussanak.

A közüzemeknek bizonyos esetekben való létjogosultságát tehát részben a kapitalista gazdasági rendszernek a termelés szempontjából kialakított fegyverei teremtték meg egyrészt, másrészt megadják bizonyos műszaki-gazdasági követelmények. A köz ily esetekben védekezésre kényszerül, ha lehet törvényhozás uton (pl. a sokat emlegetett karteltörvény), vagy árszabályozónak lép be és maga is vállalkozóvá válik (pl. állami vasgyár, állami bányák). Az ily vállalkozások elbírálásánál nem az ily vállalkozások elért hasznát kell tekinteni, a közük ily vállalkozásból az árak megfelelő szabályozása révén akkor is nagy haszna lehet, ha a vállalkozás maga közvetlenül nem is lukratív. Ily közüzemeket tehát, míg ezen árszabályozó feladatoknak megfelelnek, bántani rövidlátás.

De kétségtelenül nem kifogásolható a közüzem a másik esetben sem, amikor az áru természetes monopolium. Elképzelhető ugyan megfelelő szerződések és kellően hatékony ellenőrzés, megfelelő döntőbírósi lehetőségek mellett az ily monopoliumnak vállalkozói uton való kezelése is. Tőkeszegény és kellően nem hitelképes országban primitív viszonyok között általában szokásos megoldás is, minthogy víz-, gáz- vagy villamosművek létesítéséhez nagy tőkék szükségesek. Az ily természetű befektetésekre azonban tőke csak hosszú kizárólagosság mellett kapható s ily hosszú időkre az árak megállapítása vajmi nehéz, éppen ezért a közüzemi forma pl. a villamosáram-ellátásnál még a mi tőkeszegény országunkban is nagyon elterjedt.

Ha tehát közüzemekről beszélünk, erősen kell disztingválnunk s a közüzemek között különbséget kell tennünk. Szabad verseny tárgyát képező területeken ma a közüzem nincs helyén. Községi asztalosüzemeknek, műszerüzemeknek és hasonlóknak nincs jogosultságuk. Ha azonban a vállalkozó tőke kartellek létesítésével maga szünteti meg a szabad versenyt, akkor még az ily területeken is jogosulttá válhat a közüzem. Monopoliumnak közüzemi kezelésének jogosultsága azonban nem vitatható. Hogy ily közüzemek üzleti eredményei nem mindig kielégítőek, az nem lehet ok az elv tagadására. Megfelelő vezetők, megfelelő adminisztráció és objektív ellenőrzés kell. Az ily kérdésekben a demagógiának nincs helye. Ily esetekben ellenpróba nem lehetséges. Nem tudom megállapítani, vajon mi volna a villamosáram ára ma Budapesten ha annak termelése ma is magánvállalkozások kezében volna. Vajon volna-e annyival olcsóbb, amennyivel a fővárosi elektromos műve a főváros háztartási költségeihez hozzájárul?

Különösen hazánk most folyó és a közel jövőben befejezést ígérő villamosításával kapcsolatban van helye a közüzemi megoldás mérlegelésének. A villamos ellátás ugyszólván jellegzetes lehetősége a közüzemeknek. Jellegzetes nemcsak azért, mert a villamos ellátás is természetszerű monopolium, de különösebben is azért, mert az áram áralakulása a fogyasztás változásától rendkívüli mértékben függ. Éppen ezért sajnálattal kell nélkülözni a most tárgyalás alatt álló villamos törvényjavaslathoz azokat az intézkedéseket, amelyek a villamos közüzemek létesítését megkönnyítik.